

ŠVIETIMO POLITIKA: ISTORIJA IR DABARTIS

Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo politika: istorinė raida ir „studento krepšelio“ modelio įdiegimo padariniai

Rimantas Želvys

Profesorius socialinių mokslų (edukologijos) habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, tel. 266 76 25
El. paštas: zelvys@delfi.lt

Straipsnyje apžvelgiama nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo politika nuo vadinamųjų komercinių studentų atsiradimo iki „studento krepšelio“ modelio įdiegimo. Aptariamos naujosios studijų finansavimo tvarkos poveikis ir priimamų į aukštąsias mokyklas studentų kontingento pokyčiai, reguliacinės „krepšelio“ įdiegimo funkcijos įgyvendinimo mastai. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad „krepšelio“ įvedimas buvo palankus populiarioms studijoms ir turėjo neigiamą poveikį šaliai renkantis reikalingas, tačiau nepopuliaras studijas, tolesnei regioninių ir specializuotų aukštųjų mokyklų plėtrai.

Pagrindiniai žodžiai: aukštojo mokslo politika, studijų finansavimas, valstybinis reguliavimas, rinkos modelis, „studento krepšelis“

Įvadas

Viena iš pagrindinių pastaraisiais metais įdiegtų šalies aukštojo mokslo naujovių – vadinamasis studento krepšelis. Skirtingai nuo ankstesnės studijų finansavimo sistemos, kai valstybės finansuojamos vietos būdavo paskirstomos aukštųjų mokyklų vykdomoms studijų programoms, pagal naująją sistemą teisę į valstybės finansavimą įgijęs studentas gali „nešti“ savo „krepšelį“ į bet kurią aukštąją mokyklą, kur vykdomos tos krypties, kurioje buvo įgytas „krepšelis“, studijos. Taigi nuo valstybinio studijų reguliavimo per du

Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečius buvo laipsniškai pereinama prie rinkos reguliavimo. Šio proceso pradžia buvo vadinamųjų komercinių studentų atsiradimas valstybinėse aukštosiose mokyklose. Vėliau ėmė steigtis nevalstybinės aukštosios mokyklos, Vakarų Europos aukštųjų mokyklų pavyzdžiu buvo įvesta fiksuota studijų įmoka; galiausiai buvo priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, sudaręs prielaidas visiškai atsisakyti visą studijų kainą mokančių studentų priėmimo į valstybines aukštąsias mokyklas ribojimo. „Studento krepšelis“ – logiška rinkos san-

tykių aukštajame moksle plėtros tąsa, skatinanti konkuruoti dėl studentų ir jų atnešamų finansinių įplaukų tiek nevalstybines, tiek valstybines aukštąsias mokyklas.

Tyrimo tikslas – apžvelgti per nepriklausomybės laikotarpį įvykusius studijų finansavimo pokyčius ir įvertinti per pastaruosius ketverius metus vykdyto „studento krepšelio“ modelio įdiegimo rezultatus bei padarinius aukštosioms mokykloms. **Tyrimo objektas** – studijų aukštosiame mokyklose finansavimo modelis. **Tyrimo metodai** – literatūros analizė, švietimo statistikos ir švietimą reglamentuojančių dokumentų analizė.

Šiuolaikinės aukštojo mokslo studijų finansavimo tendencijos

Kai aukštasis mokslas tampa masinis, neišvengiamai susiduriama su studijų finansavimo problema. Net ir turtingos Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybės ilgainiui nebepajėgia išspręsti didėjančių studijų kaštų ir sparčiai didėjančio studentų skaičiaus keliamų finansinių problemų. Labiausiai paplitęs atsakas į masinio aukštojo mokslo keliamus iššūkius – studijų finansavimo diversifikacija. Daugelis aukštojo mokslo raidą tiriančių autorių (Hearn, 2003; Johnstone, 1998, Scott, 1995) teigia, kad masinio aukštojo mokslo studijos turi būti finansuojamos iš įvairių šaltinių. Aukštojo mokslo finansavimo našta valstybei turėtų padėti nešti darbdaviai, įvairūs paramos ir labdaros fondai, studijoms finansuoti paskolas teikiantys bankai, tačiau akivaizdžiausias ir bene lengviausias prieinamas papildomo finansavimo šaltinis yra pačių studentų lėšos. Šių lėšų pritraukimo linkme ir krypta daugelyje šalių pastaruoju metu vykdomos studijų finansavimo

reformos. Viena iš pagrindinių ideologinių tokio pobūdžio reformų nuostatų – aukštasis išsilavinimas yra ne tik visuomeninė, bet ir asmeninė vertybė, atnešanti naudą ne tik visuomenei, bet ir pačiam aukštąjį išsilavinimą įgijusiam asmeniui. Todėl ir aukštojo išsilavinimo įgijimo kaštus turi bendrai padengti tiek valstybė, tiek pats studentas. Kokiomis proporcijomis ir pagal kokį modelį valstybė ir aukštojo išsilavinimo siekiantis asmuo turėtų šias išlaidas dalytis, sprendžia kiekviena šalis atskirai priklausomai nuo jos politinių, teisinių, ekonominių ir finansinių ypatumų bei galimybių.

Studijų finansavimo politika Lietuvoje

Per du atkurtos Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečius studijų aukštosiame mokyklose finansavimo politika keitėsi ne vieną kartą. Atkūrus nepriklausomybę, visos studijos aukštosiame mokyklose, iš inercijos tebetęsiant sovietinę tradiciją, kurį laiką ir toliau buvo finansuojamos vien iš valstybės biudžeto. Tačiau valstybinio finansavimo monopolis truko neilgai. Aukštosios mokyklos netruko pasinaudoti naujai įgyta autonomija ir ėmė siūlyti neįstojusiems į valstybės finansuojamas vietas abiturientams mokamas studijas. Taip atsirado nauja studentų kategorija – savo lėšomis už studijas mokantys studentai. Vadinaujamųjų komercinių studentų nuolat daugėjo, padėta skurdžiai besiverčiantiems universitetams šiaip ne taip sudurti galą su galu. Didėjo ir bendras į aukštąsias mokyklas priimamų studentų skaičius. 2000 metais priimtas Aukštojo mokslo įstatymas (Lietuvos Respublikos Seimas, 2000) įteisino naują studijų finansavimo tvarką. Atsira-

do dar vienas studijų finansavimo šaltinis – studentų mokama fiksuota studijų įmoka. Studijų įmoką privalėjo mokėti pusė į valstybės finansuojamas vietas įstojusių, tačiau prastesnių studijų rezultatų pasiekusių studentų. Galiausiai 2009 metais priimtas Mokslo ir studijų įstatymas (Lietuvos Respublikos Seimas, 2009) vėl pakeitė studijų finansavimo tvarką – fiksuotą studijų įmokų nebeliko, tačiau buvo įvestas „studento krepšelis“. Kiekvienas studijų finansavimo modelio pakeitimas sukeldavo ir papildomos sumaišties, ir nepatenkintų suinteresuotųjų protesto. Iki 2000 metų sparčiai didėjęs visą studijų kainą mokančių studentų skaičius kėlė aukštojo mokslo komercializavimo priešininkų pasipiktinimą. 1995/1996 mokslo metais Lietuvos universitetinėse aukštosiose mokyklose mokėsi tik 7,6 proc. mokančių už studijas pirmosios pakopos studentų, o visos antrosios pakopos studijos buvo valstybės finansuojamos, o 2000/2001 mokslo metais už studijas mokėjo net 44,5 proc. kolegijų studentų, 32,6 proc. pirmosios pakopos ir 30,0 proc. antrosios pakopos universitetinių studijų studentų (Statistikos departamentas, 2002). Studijų įmokos įvedimas buvo siejamas su didesnio socialinio teisingumo ir studijų prieinamumo siekiu, nes dėl prastesnių studijų rezultatų negalintys pretenduoti į visiškai valstybės finansuojamas vietas dieninių studijų studentai turėjo mokėti palyginti nedidelę fiksuotą metinę aštuonių minimalaus gyvenimo lygio (MGL) dydžio įmoką (iš pradžių 1 000 litų, vėliau, kai MGL padidėjo nuo 125 iki 130 litų, – 1 040 litų). Visą studijų kainą pagal Aukštojo mokslo įstatymu įteisintą finansavimo modelį mokėjo tik vakarinių ir neakivaizdinių studijų studentai. Ši naujovė iš pradžių sulaukė gana aktyvaus

suinteresuotųjų, visų pirma studentijos, pasipriešinimo. Ilgainiui aistros aprimo ir su studijų įmokų sistema pagrindinės interesų grupės daugmaž susitaikė. Priėmus naująjį Mokslo ir studijų įstatymą, vakarinių ir neakivaizdinių studijų nebeliko (vietoje jų atsirado nuolatinės ir iššestinės studijos), ir galimybė mokėti visą studijų kainą vėl buvo suteikta visiems studentams, nepatekusiems į valstybės finansuojamas vietas. Studijų įmokos atsisakymas ir „studento krepšelio“ įvedimas nesumažino norinčiųjų studijuoti savo lėšomis studentų procento, palyginti su bendru įstojusiųjų skaičiumi: 2011/2012 mokslo metais kolegijose studijavo jau 42,3 proc., o universitetuose – 55,6 proc. visą studijų kainą mokančių pirmosios studijų pakopos studentų (Statistikos departamentas, 2012).

Dabartinė finansavimo politika taip pat sulaukia nuolatinės kritikos. Šia finansavimo tvarka visiškai nėra patenkintos nei aukštosios mokyklos, nei studentai. Universitetai ir kolegijos prarado garantuotą studijų finansavimą ir tapo priklausomi vien nuo būsimųjų studentų apsisprendimo „nešti“ gautą „krepšelį“ į vieną ar kitą aukštąją mokyklą. Pagal šią tvarką pavojuje atsiduria valstybei reikalingus specialistus rengiančios, dažnai pakankamai kokybiškos, tačiau studentų tarpe nepopuliarios studijos. Studentai ir jiems atstovaujančios organizacijos taip pat yra linkę kritikuoti esamą sistemą. Vienas iš dažniausiai kartojamų kritinių argumentų – studijos Lietuvoje yra per brangios. Tiesa, kritikai dažniausiai pamiršta du dalykus. Pirma, lygindami studijų Lietuvoje kainą su esą gerokai pigesnėmis studijomis Europos Sąjungos šalyse, jie dažniausiai lygina visą studijų kainą Lietuvoje su studijų įmoka užsienio šalyje, pamiršdami,

jog lyginami skirtingi studijų finansavimo modeliai. Studijų įmoka padengia tik dalį, dažniausiai nedidelę, visų studijų kaštų. Jeigu lygintume pas mus egzistavusią 1 000 ar 1 040 litų metinę studijų įmoką su 3 000 svarų sterlingų įmoka Anglijoje arba 1 520 eurų įmoka Nyderlanduose, palyginimas būtų akivaizdžiai Lietuvos naudai. Antra, visą studijų kainą Lietuvoje moka ne visi studentai, o tik tie, kurie neįveikė valstybės finansavimo konkurso, t. y. negavo „krepšelio“, o minėtose šalyse studijų įmoką moka visi studijuojantys. Jeigu ne Konstitucinio Teismo nutarimas (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2008), nurodantis, kad teisę į aukštąjį mokslą turi visi norintys, o ne vien tie, kurie įvykdė valstybiniam finansavimui gauti keliamus reikalavimus, už studijas mokančių studentų galėtume visai neturėti arba turėti jų gerokai mažesnę procentą. Juk iki šio nutarimo Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo nustatomos mokamų studijų kvotos. Taigi iš esmės aukštasis mokslas gavusiems „studento krepšeli“ Lietuvoje yra nemokamas, o visą studijų kainą priversti mokėti tik tie studentai, kurie neatitiko valstybės nustatytų kriterijų ir, esant kitai priėmimo sistemai, būtų tiesiog likę už aukštosios mokyklos slenksčio.

Naujosios studijų finansavimo politikos padariniai

Įvedus „studento krepšeli“, tiek populiarioji spauda, tiek Švietimo ir mokslo ministerija daugiausia dėmesio skiria „krepšelių“ pasiskirstymui tarp Lietuvos aukštųjų mokyklų bei studijų programų. Skaičiuojama, kurios aukštosios mokyklos surinko daugiausiai ir kurios – mažiausiai „krepšelių“, kieno „krepšelių“ kraitis per metus padidėjo, o kieno – sumažėjo.

Tačiau aukštosioms mokykloms „krepšeliai“ svarbesni nebent dėl prestižo ar vertinant savosios *alma mater* populiarumą geriausiai valstybinius egzaminus išlaikiusių studentų tarpe. Reali aukštosios mokyklos finansinė situacija ir jos perspektyvos bendriausiu požiūriu (studentų grupių suformavimas ir studijų programų vykdymas, dėstytojų krūvio užtikrinimas ir kt.) nulemtos ne „krepšelių“, o bendro įstojusiųjų skaičiaus. Juk iš esmės aukštajai mokyklai, nepaisant kai kurių niuansų (pvz., mokančių už studijas įmokos aukštąją mokyklą pasiekia anksčiau, o Švietimo ir mokslo ministerijos už „krepšelius“ skirtos lėšos – vėliau), yra tas pats, koks studijų finansavimo šaltinis: svarbiausia, kad lėšos pasiektų aukštąją mokyklą. Taigi aukštųjų mokyklų studijų plėtros situaciją geriausiai rodo bendras įstojusiųjų į aukštąsias mokyklas skaičius. Beje, „krepšelio“ įvedimas bent iš dalies pakoregavo ir ilgalaikes priėmimo į aukštąsias mokyklas tendencijas. Apie tai, pavyzdžiui, galima spręsti iš to, kaip kito įstojusiųjų į universitetines pirmosios pakopos studijas skaičius per pastaruosius dvyliką metų (žr. 1 lentelę).

Kaip matome iš pateiktos lentelės, per pastarąjį dešimtmetį bendras įstojusiųjų į universitetines aukštąsias mokyklas skaičius nuolat didėjo ir kulminaciją pasiekė 2008 metais. „Krepšelio“ įvedimas leido išvengti masinio didžiosios dalies norinčiųjų studijuoti priėmimo, nes valstybės finansuojamų vietų skaičius, skirtas studentams, įstojusiems į pirmosios pakopos studijas, nuo 2008-ųjų, t. y. paskutiniųjų metų prieš krepšelio įvedimą, iki 2011 metų sumažėjo beveik 40 procentų. Taigi šiuo aspektu reguliacinė „krepšelio“ įvedimo funkcija yra akivaizdi. Naujoji

1 lentelė. Įstojusiujų į universitetines pirmosios pakopos studijas skaičius

Studentai	2000 metai	2001 metai	2002 metai	2003 metai	2004 metai	2005 metai	2006 metai	2007 metai	2008 metai	2009 metai	2010 metai	2011 metai
Valstybės finansuojami	13 506	13 637	18 388	18 422	17 639	18 025	17 323	16 894	15 508	11 365	9 492	9 305
Studijuojantys savo lėšomis	11 294	14 831	11 674	13 489	13 071	13 009	13 865	15 414	18 819	15 073	11 066	11 445
Iš viso:	24 800	28 468	30 062	31 911	30 710	31 034	31 188	32 308	34 327	26 438	20 558	20 750

Šaltinis: Statistikos departamentas (2012)

sistema leido radikaliai sumažinti valstybės finansuojamų vietų skaičių ir išvengti tiesioginio konflikto su atkakliai ankstesnėje sistemoje turėtas studijų vietas gynusiomis aukštosiomis mokyklomis. Valstybės finansuojamų vietų skaičius stojantiems į universitetines aukštąsias mokyklas per pastaruosius keletą metų sumažėjo iki maždaug devynių su puse tūkstančio ir nukrito žemiau 1995 metų lygio, kai į valstybės finansuojamas vietas buvo priimti 11 426 pirmakursiai (Statistikos departamentas, 2001). Visą studijų kainą mokančių pirmakursių skaičius keitėsi ne taip drastiškai ir sumažėjo tik iki 2000 metų lygio. Pagrindinis motyvas, mažinant valstybės finansuojamų vietų skaičių, yra dėl demografinių priežasčių kasmet mažėjantis abiturientų skaičius. Tiesa, reikia turėti omenyje, kad, įvedus krepšelį, labai padidėjo daugelio studijų programų kainos, tad studijų brangimas taip pat atliko tam tikrą reguliuojantį vaidmenį ir sumažino norinčiųjų studijuoti savo lėšomis. Aukštosios mokyklos teoriškai gali reguliuoti studijų kainas pageidaujantiems studijuoti savo lėšomis studentams, tačiau praktiškai yra suvaržytos, nes, paskelbus mažesnes nei valstybės nustatytas kainas, atitinkamai sumažinamas ir valstybės skiriamas „krepšelio“ dydis. Reformos autoriai argumentuoja šią nuostatą gana logiškai: jei aukštosios mokyklos jaučia galinčios rengti

specialistus pigiau, tai kodėl valstybė už šį darbą turėtų mokėti joms brangiau? Kad ir kaip būtų, stojimo į universitetines aukštąsias mokyklas rezultatai per ketverius „krepšelių“ funkcionavimo metus turėjo bent iš dalies apraminti tuos šalies aukštojo mokslo sistemos kritikus, kurie piktinosi, kad Lietuvoje į universitetus priimama per daug studentų. Toks didelis pirmakursių sumažėjimas per dvejus pastaruosius metus galėtų patenkinti net ir radikaliausius elitinės aukštojo mokslo sistemos apologetus.

Kaip kito įstojusiujų į konkrečias universitetines aukštąsias mokyklas skaičius įvedus „krepšelį“, galima matyti iš LAMA BPO pateikiamų duomenų (LAMA BPO, 2012). Tiesa, LAMA BPO duomenys šiek tiek skiriasi nuo Statistikos departamento pateikiamų skaičių, nes jie buvo paskelbti po pagrindinio priėmimo į pirmosios pakopos studijas ir nerodo papildomo priėmimo rezultatų. Kita vertus, šiuo konkrečiu atveju mums svarbu matyti bendras įstojusiujų skaičiaus kitimo tendencijas, kurias LAMA BPO pateikti duomenys neabejotinai rodo.

LAMA BPO duomenys rodo, kad per laikotarpį nuo 2009 iki 2012 metų įstojusiujų į universitetines pirmosios pakopos studijas ir pasirašiusiujų studijų sutartis sumažėjo 28 proc. Labiausiai pirmakursių sumažėjo 2012 metais, o 2011 metais, pa-

2 lentelė. Pasirašyta studijų sutarčių su universitetinėmis aukštosiomis mokyklomis

Aukštoji mokykla	2009 metai	2010 metai	2011 metai	2012 metai
Vilniaus universitetas	4 380	3 796	3 674	3 769
Vilniaus Gedimino technikos universitetas	2 863	2 151	2 160	2 042
Kauno technologijos universitetas	2 544	1 969	2 159	1 952
Mykolo Romerio universitetas	2 424	2 005	2 103	1 801
Vytauto Didžiojo universitetas	2 188	1 801	1 768	1 793
Vilniaus pedagoginis universitetas (nuo 2011 m. – Lietuvos edukologijos universitetas)	1937	1 141	1 206	890
Klaipėdos universitetas	1618	1 171	1 166	959
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas (2009 ir 2010 metais – Kauno medicinos universitetas ir Lietuvos veterinarijos akademija)	844	849	981	1 048
Šiaulių universitetas	1464	858	737	610
Lietuvos žemės ūkio universitetas (nuo 2011 m. – Aleksandro Stulginskio universitetas)	865	575	544	514
Lietuvos kūno kultūros akademija (nuo 2012 m. – Lietuvos sporto universitetas)	710	468	478	483
ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas	398	374	459	339
Vilniaus dailės akademija	411	341	314	335
VU Tarptautinio verslo mokykla	512	327	265	172
Lietuvos muzikos ir teatro akademija	197	154	149	193
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	50	26	66	59
Baltstogės universiteto filialas Vilniuje	–	–	50	40
LCC tarptautinis universitetas	23	25	28	13
Vilniaus verslo teisės akademija (nuo 2012 m. – Kazimiero Simonavičiaus universitetas)	89	25	22	31
Verslo ir vadybos akademija (2009 metais – Vilniaus vadybos aukštoji mokykla)	21	14	10	3
Europos humanitarinis universitetas	–	1	9	6
Iš viso:	23 538	18 071	18 348	17 052

Šaltinis: LAMA BPO (2012)

Ilyginti su 2010-aisiais, įstojusiujų skaičius buvo šiek tiek, t. y. maždaug pusantro procento, padidėjęs. Iš valstybinių universitetinių aukštųjų mokyklų nuo 2009 metų labiausiai sumažėjo pasirašiusiujų studijų sutartis po pagrindinio priėmimo Šiaulių universitete – net 58 procentais. Lietuvos edukologijos universitete stojančiųjų kontingentas sumažėjo 54 proc., Aleksandro Stulginskio universitete – 41 proc., Lietuvos sporto universitete – 32 proc. Įdomu,

kad visos paminėtos aukštosios mokyklos, išskyrus Šiaulių universitetą, per pastaruosius metus pakeitė savo pavadinimą. Ar „prekės ženklo“ keitimas padės pritraukti daugiau stojančiųjų? Pramonės ir verslo pasaulyje ši strategija arba pasiteisina, arba neatperka į ją investuotų lėšų. Ar pasiteisins analogiška strategija akademiniam pasaulyje, parodys artimiausia ateitis.

Palyginti su 2009 metais, stojančiųjų padaugėjo tik Lietuvos sveikatos mokslų

universitete ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje.

Iš nevalstybinių aukštųjų mokyklų dramatiškai sumažėjo stojusiųjų į Vilniaus verslo teisės akademiją bei Verslo ir vadybos akademiją, net tris kartus sumažėjo į stojusiųjų į Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokyklą.

Taigi, pabrėžtinai daugiausiai „krepšelių“ surinkusių universitetinių aukštųjų mokyklų didžiavimasis pasiektais rezultatais vertintinas labiau kaip viešųjų ryšių akcija. Visi „krepšelių“ surinkimo „lyderiai“ per 2009–2012 metus patyrė nuostolių, vertinant pagal bendrą į stojusiųjų į pirmosios pakopos studijas skaičių – VU į stojusiųjų sumažėjo 14 proc., VGTU – 29 proc., KTU – 23 proc. Kita vertus, vos 289 „krepšelius“ 2012 metais surinkusiame Mykolo Romerio universitete beveik pusantra tūkstančio stojančiųjų išreiškė norą patys mokėti už studijas. Šis universitetas neabejotinai orientuojasi į visą studijų kainą mokančių studentų pritraukimą ir yra akivaizdus įrodymas, kad „krepšelių“ surinkimas arba nesurinkimas toli gražu nerodo bendros universiteto finansinės situacijos.

Šiek tiek kitokias tendencijas galima įžvelgti, nagrinėjant stojimo į neuniversitetines studijas dinamiką.

Neuniversitetinės aukštosios mokyklos Lietuvoje veikia nuo 2000 metų, tad pa-

teikta lentelė parodo į stojusiųjų skaičiaus pokyčius per visą kolegijų egzistavimo laikotarpį. Nuo 2000 metų į stojusiųjų skaičius nuolat didėjo ir maksimumą pasiekė 2004–2008 metais. „Krepšelio“ įvedimas sutampa su į neuniversitetines aukštojo mokslo studijas į stojusiųjų skaičiaus mažėjimo pradžia. Tačiau, skirtingai negu universitetams, kolegijoms valstybės finansuojamų vietų sumažėjo palyginti nedaug. Nuo 2008 iki 2011 metų valstybės finansuojamų kolegijų pirmakursių sumažėjo 8 proc., o bendro į stojusiųjų skaičiaus mažėjimas vyko daugiausia mokančių už studijas studentų sąskaita. Visą studijų kainą mokančių studentų per ketverius metus sumažėjo net 43 procentais. Galima daryti prielaidą, kad valstybė per „krepšelių“ sistemą stengėsi pakeisti stojančiųjų santykį kolegijų naudai, gerokai mažindama universitetinių „krepšelių“ skaičių ir beveik nemažindama „krepšelių“ kolegijoms. Tačiau šis reguliavimo mechanizmas nelabai veikė, nes vis mažiau abiturientų rinkosi mokamas studijas kolegijose. Tam neabejotinai turėjo įtakos ir minėtas Konstitucinio Teismo sprendimas, leidęs į universitetines studijas pakviesti tiek studentų, kiek universitetai jautėsi esą pajėgūs priimti. Galiausiai bendras priimtųjų skaičius 2008–2012 metais tarp kolegijų ir universitetų persiskirstė palyginti nedaug. 2008 metais 60 proc. visų į stojusiųjų tapo

3 lentelė. Į stojusiųjų į neuniversitetines studijas skaičius

Studentai	2000 metai	2001 metai	2002 metai	2003 metai	2004 metai	2005 metai	2006 metai	2007 metai	2008 metai	2009 metai	2010 metai	2011 metai
Valstybės finansuojami	1 970	3 891	8 557	10 100	10 063	10 737	10 038	9 993	9 395	9 333	8 438	8 672
Studijuojantys savo lėšomis	1 443	2 956	7 240	10 469	13 798	10 850	11 100	13 756	13 564	7 660	7 520	7 702
Iš viso:	3 413	6 847	15 797	20 569	23 861	21 587	21 138	23 749	22 959	16 993	15 958	16 374

Šaltinis: Statistikos departamentas (2012)

4 lentelė. Pasirašyta studijų sutarčių su neuniversitetinėmis aukštosiomis mokyklomis

Aukštoji mokykla	2009 metai	2010 metai	2011 metai	2012 metai
Vilnius kolegija	2 632	2 491	2 520	2 462
Kauno kolegija	2 417	2 120	2 195	2 143
Klaipėdos valstybinė kolegija (2008 metais – Klaipėdos kolegija ir Klaipėdos verslo ir technologijų kolegija)	1 331	1 246	1 304	1 369
Šiaulių valstybinė kolegija (2008 metais – Šiaulių kolegija)	812	810	979	862
Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija	981	909	870	1045
Kauno technikos kolegija	490	529	670	517
Utenos kolegija	617	508	581	560
Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla (2008 metais – Vilniaus teisės ir verslo kolegija)	575	511	556	461
Panevėžio kolegija	518	513	554	517
Socialinių mokslų kolegija	218	280	507	711
Marijampolės kolegija	360	339	369	328
Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija	231	364	366	346
Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla	386	335	332	433
Alytaus kolegija	315	251	248	233
V. A. Graičiūno aukštoji vadybos mokykla	55	158	227	82
Žemaitijos kolegija	358	266	184	180
Vilniaus dizaino kolegija	46	46	145	169
Vilniaus kooperacijos kolegija	112	211	120	128
Vilniaus verslo kolegija	43	74	115	102
Klaipėdos verslo aukštoji mokykla (2008 metais – Klaipėdos verslo kolegija)	161	119	107	21
Kolpingo kolegija		35	97	59
Šiaurės Lietuvos kolegija	56	82	81	58
Vakarų Lietuvos verslo kolegija	92	93	62	26
Šv. Ignaco Lojolos kolegija	-	-	33	59
Iš viso:	12 806	12 290	13 222	12 871

Šaltinis: LAMA BPO (2012)

universitetų studentais ir 40 proc. – kolegijų studentais, o 2012 metais 57 proc. visų pirmakursių įstojo į universitetus ir 43 proc. – į kolegijas.

Esminių stojančiųjų kontingento pokyčių kolegijų sektoriuje „studento krepšelis“ neįnešė. Didelių pasikeitimų matoma nedidelėse kolegijose. Klaipėdos verslo aukštojoje mokykloje pasirašiusių studijų sutartis per ketverius metus sumažėjo

daugiau kaip aštuoniasdešimčia procentų, Žemaitijos kolegijoje – beveik perpus, o Alytaus kolegijoje – dvidešimt penkiais procentais. Didžiųjų kolegijų kontingentas sumažėjo palyginti nedaug. Vilniaus kolegijoje įstojusiųjų sumažėjo šešiais procentais, Kauno kolegijoje – vienuolika procentų. Kita vertus, pastebimai padidėjo kai kurių nedidelių kolegijų populiarumas. Vilniaus dizaino kolegijoje stojančiųjų pa-

daugėjo tris su puse karto, Vilniaus verslo kolegijoje – du su puse karto. Socialinių mokslų kolegijoje – daugiau kaip tris kartus. Akivaizdžiai matomos stojančiųjų mažėjimo tendencijos regioninėse kolegijose, o didžiausia plėtra pastebima nevalstybinėse socialinių mokslų, meno, verslo ir vadybos studijas siūlančiose kolegijose.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad „studento krepšelio“ įvedimas buvo nepalankus nedidelėms regioninėms ir specializuotoms aukštosioms mokykloms: tiek kolegijoms, tiek universitetams. Potencialus mokančių visą studijų kainą studentų skaičiaus padidėjimas šioms aukštosioms mokykloms „krepšelių“ praradimo negali kompensuoti. Deja, dažniausiai pastebima priešinga tendencija: mažėja ne tik valstybės finansavimą išsikovojusių, bet ir visą studijų kainą pasirengusių mokėti studentų. Kita vertus, didieji miestai ir prestižiškiausias specialybės ir toliau labiausiai traukia valstybės finansavimą aukštojo mokslo studijoms užsitikrinusius abiturientus. Socialinių mokslų populiarumas pastaraisiais metais nėra mažėjęs; panašu, kad ši tendencija išsilaikys ir artimiausioje ateityje. Taigi galima prognozuoti, kad potencialus „krepšelių“ skaičiaus sumažinimas socialiniams mokslams bent iš dalies bus kompensuojamas visą studijų kainą pasirengusiais mokėti studentais. Pripažinę vis akivaizdžiai ryškėjančias abiturientų stojimo į skirtingų sričių specialybes disproporcijas, aukštojo mokslo reformatoriai praėjusiais metais skyrė 118 tikslinių vietų, reikalingiems šaliai specialistams rengti, tačiau ši priemonė esminių pokyčių neatnešė. Siekiant bent kiek labiau paveikti susiformavusį rinkos modelį, tikslinių vietų reikėtų skirti gerokai daugiau, tačiau kartu tai reikštų dalinį grįžimą prie buvusios aukštojo mokslo studijų finansavimo sistemos.

Išvados

1. Per du nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvoje buvo laipsniškai pereinama nuo valstybės reguliuojamo prie rinkos reguliuojamo studijų aukštosiose mokyklose finansavimo.
2. „Krepšelių“ įvedimas, be konkurencijos tarp aukštųjų mokyklų skatinimo, sykiu turėjo būti atlikta ir tam tikra reguliavimo funkcija, perskirstyti finansiniai ištekliai tarp kolegijų ir universitetų bei atskirų studijų programų.
3. Ketveri eksperimento metai parodė, kad reguliacinė „krepšelio“ funkcija buvo realizuota tik iš dalies, nes „krepšelių“ mažėjimą atskiros aukštosios mokyklos ir studijų programos siekia kompensuoti, priimdamos visą studijų kainą mokančius studentus. Sėkmingiausiai visą studijų kainą mokančius studentus sugeba pritraukti populiaros humanitarinių ir socialinių mokslų studijų programos.
4. Kita vertus, mažiau populiaros, tačiau kokybiškos ir reikalingus specialistus rengiančios studijų programos laipsniškai nyksta, nes reformos pradžioje jų atžvilgiu jokio valstybės reguliavimo „krepšelių“ sistemoje nebuvo numatyta.
5. Atsižvelgus į pirmuosius reformos rezultatus, buvo skirta šiek tikslinių vietų reikalingiems šaliai specialistams rengti, tačiau ši priemonė esminių pokyčių nedavė.
6. Labiausiai nepalankus krepšelio įvedimas buvo nedidelėms regioninėms ir specializuotoms kolegijoms bei universitetams, nes „krepšelių“ mažėjimo šiose aukštosiose mokyklose visą studijų kainą mokančių studentų studijų įmokos nekompensoja.

LITERATŪRA

Hearn, J. C. (2003). Diversifying campus revenue streams: opportunities and risks. Washington, DC: American Council on Education.

Johnstone, D. B. (1998). The financing and management of higher education: A status report on worldwide reforms. Washington, DC: World Bank.

LAMA BPO. (2012). Bendrojo priėmimo rezultatai. Prieiga per internetą: <http://www.lamabpo.lt/>

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. (2008). Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Aukštojo mokslo įstatymo. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2008/n080320.htm>

Lietuvos Respublikos Seimas. (2000). Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=211739

Lietuvos Respublikos Seimas. (2009). Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ti/docs/istatymai/MSI.pdf>

Lietuvos statistikos departamentas. (2001). Švietimas 2000. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.

Lietuvos statistikos departamentas. (2002). Švietimas 2001. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.

Lietuvos statistikos departamentas. (2012). Švietimas 2011. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.

Scott, P. (1995). The meanings of mass higher education. Buckingham: SRHE and Open University Press.

THE POLICY OF FINANCING THE STUDIES IN LITHUANIAN HIGHER EDUCATION: HISTORICAL DEVELOPMENT AND CONSEQUENCES OF INTRODUCING THE “STUDENT BASKET”

Rimantas Želvys

S u m m a r y

The article deals with the policy of financing the studies in Lithuanian higher education during the last two decades. After regaining the independence in 1990, Lithuania inherited the Soviet model of financing of higher education where all higher educational institutions were state-owned and all studies were state funded. However, quite soon the first full fee-paying students and the so-called “commercial groups” appeared in state higher education institutions as a result of the newly gained institutional autonomy. Eventually, non-state higher education institutions were established, and the number of full fee-paying students had been radically increasing until in 2000 the Law on Higher Education introduced a new model of funding – a fixed study fee of 1000 litas, which only partially covered the study costs. Thus, three categories of students emerged – state-funded, full fee-paying, and a fixed study fee paying students. In 2009, the Law on Studies and Research introduced a new model – the formula funding, which was popularly called “the student

basket”. The entrants entitled to state funding after successfully passing the national matura exams were allowed to carry the state money “basket” to the university for the study program of their choice. The article notes that the intention of the reformers was to introduce market regulation instead of state regulation in this field in order to increase competition among higher education institutions and thus to ensure the quality of studies. Still another aim was to re-distribute students between the university and the non-university sectors in favour of the non-university sector. However, the aim was only partially achieved. The statistics presented in the article show that both in the university and the non-university sectors the entrants preferred to choose popular programs of universities in big cities, mainly in the fields of humanities and social sciences. As a result, regional universities and colleges as well as study programs related to science and technologies lost substantial numbers of students. These losses were partially compensated by enrolling larger numbers of full-fee-paying students.

Įteikta: 2013 06 26

Priimta: 2013 07 21